

Branimir Banović

*Institut za migracije i narodnosti
sveučilišta u Zagrebu, Zagreb*

Primljeno: 14. 3. 1990.

POTISNI I PRIVLAČNI FAKTORI U ISELJAVANJU IZ HRVATSKE U AUSTRALIJU OD KONCA 19. STOLJEĆA DO RECENTNOG VREMENA

SAŽETAK

Iseljavanje iz Hrvatske (Jugoslavije) u Australiju, kao i u većinu prekomorskih zemalja, zbivalo se pod znatnim utjecajem općih potisnih (push) faktora zemlje emigracije i posebnih privlačnih (pull) faktora zemlje imigracije.

Između ostalog, jedna od direktnih posljedica, najčešće međusobnog i kumulativnog djelovanja tih faktora jest i veličina iseljavanja, odnosno broj transkontinentalnih (e)migranata, prema kojem je Australija u recentnom vremenu za jugoslavensko (posebno hrvatsko i makedonsko) iseljenišтво, postala vodeći svjetski imigracijski prostor.

Polazeći od navedenih činjenica radom se, kroz standardnu periodizaciju (predratno razdoblje, razdoblje između dva svjetska rata i poslijeratno razdoblje), želi prikazati djelovanje spomenutih faktora na prekomorsko iseljavanje iz Hrvatske u Australiju.

Uvod

Od približno dva milijuna jugoslavenskih iseljenika i njihovih potomaka, koliko ih danas živi u svijetu, blizu 40% potječe iz Hrvatske. Polazeći od navedene konstatacije, Hrvatska je vodeća imigracijska zemlja Jugoslavije. S druge strane, ona je ne samo vodeća zemlja iseljavanja unutar Jugoslavije, već je, s obzirom na kretanje broja vlastitog stanovništva, i izrazito emigracijsko područje u svjetskim razmjerima. Takvo, mahom prekomorsko, odnosno transkontinentalno iseljavanje u prošlosti, uz očitu doskorašnju tendenciju odljeva demografski najvitalnijega i radno najproduktivnijeg dijela populacije u razvijene zapadnoevropske zemlje, poprimilo je, posebno od šezdesetih godina nakon otvaranja granica do osamdesetih godina, zabrinjavajuće razmjere, kako u pogledu veličine emigracije tako i u pogledu sadanjih, odnosno mogućih demografskih, socijalnih, ekonomskih, političkih i drugih posljedica.

U skladu sa standardnom periodizacijom, prema kojoj iseljavanje iz Hrvatske¹ (Jugoslavije) generalno uzevši možemo podijeliti na period do Prvog svjetskog rata, međuratno razdoblje i razdoblje od završetka Drugoga svjetskog rata do recentnog vremena, valja naglasiti da su na odluku o ise-

¹ Prostornu podlogu rada čini teritorij SR Hrvatske.

Ijavanju i izboru zemlje imigracije u spomenutim razdobljima djelovali mnogi i različiti potisni (push) i privlačni (pull) faktori od kojih su, prostorno i vremenski gledajući, odlučujući ekonomski (manje politički i drugi) faktori zemlje emigracije i specifični privlačni faktori zemalja imigracije. U kontekstu navedenoga općenito se može smatrati da izbor imigracijskog prostora u osnovi ovisi o osobnom izboru, odnosno motivaciji pojedinog (e)migranta koji se, suočen sa sudbonosnom životnom odlukom, uspoređujući mahom ekonomsko stanje i životne standarde potencijalnih zemalja imigracije, u načelu odlučuje za zemlju koja objektivno, ali i prema subjektivnoj procjeni, ima najviše privlačnih faktora. Stoga ćemo se, prema navedenoj periodizaciji, ukratko osvrnuti na značajnije opće uzroke iseljavanja, kao i one specifične koji su opredjeljujuće djelovali na iseljavanje iz Hrvatske u Australiju, pri čemu je najčešće vidljiva sprega između općih potisnih faktora zemlje emigracije i specifičnih privlačnih faktora zemlje imigracije.

1. Faktori iseljavanja iz Hrvatske u Australiju od konca 19. stoljeća do Prvoga svjetskog rata

Razlozi, odnosno potisni faktori iseljavanja iz Hrvatske u prekomorske zemlje, posebno iz Dalmacije kao njezina centralnog emigracijskog prostora u Australiju, za vrijeme Austro-Ugarske brojni su i uglavnom poznati. Stoga ćemo se osvrnuti samo na one najznačajnije.

Jedan od bitnih potisnih faktora koji je u to vrijeme očito djelovao na proces i veličinu emigracije iz Hrvatske u Australiju (i druge relevantne prekomorske zemlje) bila je i opresivna austro-ugarska politika prema tom dijelu Monarhije.

Godine 1910. imala je Austro-Ugarska blizu 52 milijuna stanovnika, od čega je na njemački dio populacije otpadala tek jedna šestina, a na Mađare oko jedna petina ukupnog stanovništva (5:313). Takav nerazmjer između slavenskoga i neslavenskoga, tj. njemačkoga i mađarskog stanovništva, djelujući na državnu nacionalnu politiku, odrazio se i na politiku iseljavanja. Prema toj neslužbenoj, prikrivenoj i selektivnoj politici trebalo je broj Slavena pa prema tome i Hrvata, i s političkih razloga, tj. zbog jačanja nacionalne svijesti, integracijskih procesa na nacionalnoj osnovi, jačanju nacionalnih političkih institucija, panslavizma, kao i zbog drugih procesa koji su vodili otjecpljenju od Austro-Ugarske i formiranju nacionalnih država, dovesti u podnošljivu brojčanu ravnotežu s njemačkom i mađarskom populacijom. U praktičnoj primjeni ta se politika svodi na mnoštvo mjera, od indirektnih ekonomskih pritisaka, i pritisaka na kulturnome i jezičnom planu, posebno do permanentne denacionalizacije (mađarizacije i germanizacije).

S druge strane, takvom se politikom, ovisno o strateškom, političkom i ekonomskom značaju pojedinih područja, direktno utjecalo na depopulaciju, odnosno iseljavanje iz pojedinih dijelova Hrvatske, primjerice iz Slavonije, Baranje i Međimurja, što su se nalazili u mađarskoj interesnoj sferi, te Istre i Dalmacije, koje su u to vrijeme pod direktnom upravom Beča. Takvi politički ciljevi upravo su nametali konzerviranje ili čak pogoršanje zatečenog stanja u Hrvatskoj. Naime, djelujući suprotno, tj. u smislu ekonomske sanacije, Austro-Ugarska bi, otklanjajući ekonomske uzroke, zacijelo usporila i smanjila snažan proces iseljavanja što joj, dakako, osim u ratnim uvjetima, nije odgovaralo. Zbog toga Monarhija za sve vrijeme svog postojanja nije ni pokušavala bar donekle olakšati tešku gospodarsku situaciju u Hrvatskoj.

Naprčtiv, eksploatacija hrvatske privrede bijaše konstanta unutarnje austro-ugarske politike. U kontekstu navedenog sasvim je razumljivo zašto austro-ugarske vlasti, uz ostalo, gotovo ništa nisu učinile da ublaže ili bar uspore kontinuirani proces parcelacije i smanjivanja već ionako sitnih ekonomski nerentabilnih seljačkih posjeda i progresivni rast prezaduženosti kategorije sitnih vlasnika koji su, najteže pogođeni agrarnom fiskalnom politikom, činili najveći dio potencijalnog iseljeničtva. Dodajući navedenim činjenicama namjerno usporavan proces industrijalizacije i prodiranja kapitala na selo, produktivnost i stopu zapošljavanja koje su bile među najnižim u Evropi, neriješeno nacionalno i državno-teritorijalno pitanje u pogledu ujedinjenja hrvatskih zemalja, očito je da je Austro-Ugarska, političkim pritiscima i ekonomskim iscrpljivanjem, računajući na komunikativno djelovanje navedenih potisnih faktora, uz ostalo, željela pospješiti i iseljavanje.

Spomenuta se politika posebno pogubno odrazila na pasivne kraške krajeve Like i Dalmacije, dakle, na najsiromašnije i gospodarski najnerazvijenije dijelove Hrvatske, potičući i jačajući već ionako izrazit i kontinuirani proces iseljavanja u SAD, Australiju i druge prekomorske zemlje.

Ekonomska situacija videna kao skup djelujućih potisnih faktora, odnosno kao podloga iseljavanja osobito je bila teška u Dalmaciji. Privredno, posebno trgovinom i prometom, gotovo otsječena od prirodnog zaleđa i matice zellje, s krajnje periferno položenim Trstom kao gospodarskim središtem cijele obale i glavnom austrijskom lukom, s ekstenzivnim vinogradarstvom, maslinarstvom i ribarstvom, te stočarstvom kao osnovnim izvorima prehrane i prihoda, uz nepovoljne kraške pedološke uvjete, krajnje sitnim i ekonomski nerentabilnim posjedima, Dalmacija je pod austrijskom upravom jedva životarila. S druge strane, zbog opće ekonomske nerazvijenosti, posebno zbog pomanjkanja kapitala te prometne i trgovačke nepovezanosti s prirodnim zaledem (glavna okosnica prometa bila je pruga Beč—Trst), već je osamdesetih godina prošlog stoljeća došlo do krize dalmatinskog brodarstva. Naime, udarac koji su brodari na parni pogon zadali jedrenjacima bio je za siromašnu i krajnje nerazvijenu Dalmaciju ravan katastrofi od koje se ona, mahom zbog konkurencije austrijskih i ugarskih parobrodskih društava, nije oporavila gotovo do kraja austrijske vladavine. Uz navedeno, jedan od najvećih udara privredi Dalmacije bila je tzv. »vinska klauzula«, kojom je Austro-Ugarska, uvozom jeftinih talijanskih vina uništila konkurentsku sposobnost dalmatinskih vina na unutrašnjem tržištu Monarhije. Ekonomske nevolje Dalmacije, koje odreda možemo smatrati potisnim faktorima u proces iseljavanja, time nisu iscrpljene, jer su njenu bazu privrednu granu — vinogradarstvo potkraj stoljeća pogodile razne bolesti vinove loze od kojih se ona oporavila tek znatno poslije završetka Prvoga svjetskog rata. Daljnji udarac populjoprivredi kao vitalnom segmentu čitave dalmatinske privrede bio je i pad proizvodnje maslinova ulja izazvan pretjeranom sječom maslinjaka, koji su za vrijeme konjunktive u sredinom prošlog stoljeća sve više ustupali mjesto vinovoj lozi. Dodavši navedenome kasni i iznimno spor proces industrijalizacije, što se ponajbolje vidi iz činjenice da je tek početkom stoljeća bilo svega nekoliko sitnih industrijskih pogona, više je nego očito da se višak seoskog stanovništva pod takvim okolnostima nije imao gdje zaposliti pa je bio prisiljen da pitanje vlastitog opstanka riješi bilo putem unutarnjih migracija, bilo iseljavanjem u prekomorske zemlje. Međutim, uvjeti zapošljavanja u agrarno i industrijski razvijenijim krajevima Austro-Ugarske nisu bili ni izdaleka takvi da bi mogli, uz ostale, apsorbirati i masu hrvatske agrarne sirotinje iz Dalmacije. Zbog toga se najveći dio te populacije, kao iz pojedinih pasivnih krajeva kontinentalne

Hrvatske, zahvaljujući upravo kumulativnom djelovanju navedenih potisnih faktora, uputio »trbuhom za kruhom« u SAD, Australiju, Novi Zeland i neke u to vrijeme poljoprivredno perspektivne latinoameričke zemlje, ali bez namjere da se tamo trajno naseli. Međutim, pod pritiskom okolnosti, dogodilo se obratno. Naime, veći dio te rane hrvatske emigracije prestao je s vremenom — u Australiji kao i u ostalim spomenutim zemljama — u kategoriju trajnog iseljavanja, najvećma svjesnog razloga svog egzodusa ali i svog podrijetla.

Zbog kumulativnog djelovanja navedenih kao i mnogih drugih potisnih faktora, iz Hrvatske se do završetka Prvoga svjetskog rata iselilo približno pol milijuna ljudi, što čini gotovo 35% ukupne emigracije iz Austro-ugarske monarhije (16:79, 12, 17, 23). Istovremeno, samo iz Dalmacije iselilo se više od stotinu tisuća osoba, što znači da se iz tog dijela Hrvatske, s obzirom na vlastiti broj stanovnika, iselilo oko 20% ukupne populacije (5:317—318). Najveći dio te emigracije, zbog mogućnosti zapošljavanja u rastućoj industriji, rudnicima i naprednom agrarnom kompleksu, apsorbirale su mahom putem lančane migracije SAD, ali se jedan dio (oko 5%) od ukupnoga hrvatskog (točnije dalmatinskog) iseljavanja tog vremena, također lančanom migracijom doselio u Australiju (4:9). Od specifičnih privlačnih faktora koji su opredjeljujuće djelovali na izbor Australije kao prostora imigracije, uz ostalo, navodimo: rijetku naseljenost, obilje slobodnih poljoprivrednih površina, relativno razvijeno stočarstvo (ovčarstvo), bogata rudna ležišta, posebno zlata i dragog kamenja (opal) i otvorenu imigracijsku politiku zemlje. U Australiju bi se iz Hrvatske, odnosno Dalmacije, u to vrijeme zacijelo iselilo i znatno više ljudi da pored navedenih izrazitih privlačnih faktora nisu djelovali i neki drugi razlozi, od kojih je prevelika udaljenost od zemlje emigracije bila jedna od osnovnih prepreka. Naime, za često prezaduženu agrarnu sirotinju troškovi puta bili su gotovo nedostižni. S druge strane, u kontekstu, navedenog, valja upozoriti i na golemu konkurentsku sposobnost SAD te s tim u vezi mogućnosti brže i bolje zarade u industrijsko-rudarskom kompleksu SAD nego u tada još uvijek pretežno ekstenzivnoj poljoprivredi Australije. Osim toga, Australija je u odnosu na SAD osjetno zaostajala u ekonomskoj integraciji vlastitog prostora, posebno u procesu i tempu industrijalizacije, što je veliki dio potencijalne emigracije iz Hrvatske kao i ostalih južnoslavenskih zemalja usmjerilo prema toj zemlji.

Zbog specifičnih privlačnih faktora, kao što su primjerice blizina oceana (ribolov) i klimatskih te pedoloških uvjeta pogodnih za vinogradarstvo prvi su se doseljenici iz Hrvatske (Dalmacija) naselili u Zapadnoj Australiji (4:28). Najveći centar te rane imigracije bio je Perth i okolica (Osborn Park) te Fremantle kao u to vrijeme glavna i jedina imigracijska luka Australije. Kako se radilo pretežno o dalmatinskim ribarima i seljacima, to su se u početku bavili ribolovom, vinogradarstvom, voćarstvom i povrtlarstvom, da bi postupno, prvenstveno zbog zlata i bogatih nalazišta opala, kao posebno privlačnih faktora, počeli naseljavati rudarske revire u unutrašnjosti Zapadne Australije. Međutim, u to vrijeme nalazimo ih i kao berače šećerne trske u Queenslandu, farmere u NSW, vinogradare u Victoriji (npr. Milduri), itd.

Prema raspoloživim pokazateljima, u razdoblju do Prvoga svjetskog rata, kao posljedica kumulativnog djelovanja navedenih potisnih faktora, centralnim emigracijskim prostorom Hrvatske postaje njen priobalni i otočni dio te prostor neposrednoga obalnog zaleđa od Istre do Dubrovnika. Iz tih se krajeva u spomenutom razdoblju u prekomorske zemlje (posebno SAD) iselio gotovo svaki osmi stanovnik (4:9). Mnogi od njih su se po rodbinskim i

prijateljskim vezama, koristeći plaćene putne troškove i osigurana radna mjesta, dakle, putem lančane migracije našli i u Australiji.

Izraziti primjer lančane migracije, odnosno iseljavanja s relativno malih i ograničenih područja na poziv rodbine ili prijatelja u to vrijeme nalazimo u kotaru Makarska, koji u ukupnoj emigraciji iz Hrvatske u Australiju sudjeluje sa 30% (18:22-23). Slijede otoci Korčula, Hvar, Vis i Prvić. Međutim, pravi epicentar, odnosno žarište iseljavanja u Australiju sa svojih 40% od ukupne hrvatske emigracije bilo je neveliko naselje Vrgorac i njegova okolica koji se nalazi u neposrednom zaleđu Makarskog primorja (15).

Prema dostupnim statističkim pokazateljima računom se može ustanoviti da je do završetka Prvoga svjetskog rata, u rasponu od trideset godina, južnoslavenska emigracija u Australiju rasla po godišnjoj stopi od 7,5%, pri čemu iseljeništvu iz Hrvatske, zahvaljujući dalmatinskoj emigraciji, stopom od 6,3% godišnje zauzima prvo mjesto (18:11). Slikovito rečeno, svaki je drugi jugoslavenski useljenik u to vrijeme potjecao iz Dalmacije. S druge strane, šire postavljeno, iseljeništvu iz Hrvatske, od kojeg čak blizu 90% čini stanovništvo Dalmacije, pri kraju spomenutog razdoblja četvrta je po veličini evropska etnička skupina u Australiji (18:11). U kontekstu navedenog na prvom su mjestu bili Talijani, slijedeći Grci, zatim Maltežani (18:11).

Interesantno je spomenuti da i Price, eminentni australski stručnjak za problematiku evropske imigracije, na temelju opsežnih istraživanja, isto tako dolazi do spoznaje da je najveći dio južnoslavenskih imigranata u to vrijeme bio s područja Dalmacije, te da se ta iako relativno malobrojna doseljenička skupina, svojom prostornom pokretljivošću u kontinentalnim razmjerima nalazi pri samom vrhu južноеvropske emigracije (19:18).

2. Potisni i privlačni faktori iseljavanja međuratnog razdoblja

Pod utjecajem potisnih faktora zemlje emigracije i specifičnih privlačnih faktora zemalja imigracije transkontinentalno iseljavanje iz Hrvatske nastavilo se i između dva svjetska rata. Potisni faktori kao razlozi iseljavanja i u međuratnom su razdoblju ostali pretežno ekonomske prirode. Međutim, sve više je i onih političke naravi. Naime, raspadom Austro-Ugarske i stvaranjem nove države ekonomske, socijalne i političke prilike ne samo da se nisu općenito poboljšale već su se, posebno u nekim njenim dijelovima, čak i osjetno pogoršale. Može se slobodno ustvrditi da bivša država nije riješila gotovo niti jedan od mnogobrojnih uzroka predratnog iseljavanja. Tako se, primjerice, seljački posjedi u međuratnom razdoblju parcelacijom i dalje smanjuju, prezaduženost pretežno sitnih posjeda progresivno raste, pitanje agrarne reforme nije riješeno, fiskalna politika u agraru teško opterećuje sitna poljoprivredna gospodarstva, škare cijena između industrijskih i poljoprivrednih proizvoda i dalje se šire, tempo industrijalizacije, produktivnost i stopa zapošljavanja među najnižima su u Evropi, itd. S druge strane, neki dijelovi državnog teritorija (Makedonija, Hrvatska), uz političke pritiske, bili su gotovo konstantna meta ekonomske eksploatacije, pri čemu ne treba zaboraviti da je dio tih prostora i inače imao najveću stopu iseljavanja u Jugoslaviji. Dodavši navedenom neriješeno nacionalno pitanje pojedinih naroda, zbog čega je primjerice emigriranje Makedonaca poprimilo gotovo karakter egzodusa, iseljavanje iz Jugoslavije u cijelosti je znatno poraslo. Na taj način na proces iseljavanja, uz tradicionalne, počeli su djelovati još i novi potisni faktori. Spomenuti razlozi, odnosno odreda potisni faktori ise-

ljavanja u Australiju i druge prekomorske zemlje zacijelo su, posebno na teritoriju Hrvatske, trebali pogodovati daljnjem jačanju procesa emigracije. Međutim, unatoč djelovanju navedenih i drugih potisnih faktora iseljavanje iz Hrvatske i nekih drugih iseljeničkih sredina po veličini i dinamici bilo je relativno manjeg intenziteta nego u prethodnom razdoblju. Razloge, uz ostalo, svakako valja potražiti i u restriktivnim mjerama imigracijskih politika koje u razdoblju između dva rata odreda provode sve anglosaksonske prekomorske zemlje. Australija u tom pogledu nije bila iznimka. Parlament te zemlje (pod pritiskom konzervativnih snaga) zbog niza poremećaja na tržištu radne snage i privrednog skoka nezaposlenosti već 1924. donosi niz restriktivnih mjera u oblasti imigracije poznatih pod skupnim nazivom »Amending Immigration Act« (6:11). Tim se zakonskim aktom, između ostalog, uvode godišnje kvote useljavanja, uz određene izuzetke (npr. anglosaksonske zemlje), za svaku državu pojedinačno (6:11). Godišnje kvote useljavanja za većinu azijskih, balkanskih i južnoevropskih, odnosno mediteranskih država, u usporedbi s nekim drugim, u nekoliko su navrata drastično smanjene, što znači da je Australija u to vrijeme i zakonskim putem željela usporiti priljev emigranata iz tih zemalja. Spomenutim mjerama bila je po- gođena i Jugoslavija, posebno priobalni dio Hrvatske za kojeg je Australija u to vrijeme već tradicionalna zemlja imigracije. Na taj način u Australiju se od godine 1924. iz Jugoslavije moglo doseliti svega 1200 osoba na godinu (14:20). Međutim, situacija se u pogledu iseljavanja iz Jugoslavije u Australiju već godine 1927. znatno pogoršala jer su nadležne vlasti spomenutu kvotu smanjile za 50%, pri čemu su prednost imali oni emigranti čija se bliža rodbina već nastanila u toj zemlji i koji će za njih u ekonomskom pogledu garantirati (6:25). Spomenute restriktivne mjere posebno su rigorozno primjenjivane za vrijeme velike svjetske krize tridesetih godina, da bi bile donekle ublažene tek stupanjem na snagu nove zakonske uredbe o useljavanju godine 1936. (6:25). Uz navedeno, citirani zakon iz 1924. donio je i uredbu o tzv. »landing money«, tj. jednoj vrsti obaveznog depozita od 40 funti, kojeg je svaki imigrant bio dužan položiti prilikom ulaska u zemlju (14:20). Ta je svota (tada oko 10.000 dinara), uz putne troškove od oko 14.000 dinara, za potencijalnog iseljenika bila jedna od osnovnih prepreka za odlazak u Australiju (14:20).

Prema tome, veličina i dinamika iseljavanja iz Hrvatske i ostalih jugoslavenskih zemalja u Australiju u razdoblju između dva rata (uvjetovana djelovanjem navedenih potisnih faktora) bila bi zcijelo znatno veća da nije bilo restriktivne imigracijske politike. Međutim, unatoč restriktivnim mjerama spomenute politike primjetan je, posebno u odnosu na prethodno razdoblje, relativni porast iseljavanja iz Hrvatske (pretežno Dalmacije) u Australiju. Pored tradicionalizma, razloge svakako valja potražiti i u djelovanju niza novih specifičnih privlačnih faktora zemlje imigracije od kojih u međuratnom razdoblju posebno ističemo proces urbanizacije i industrijalizacije. Naime, uz ostalo, zahvaljujući i lančanoj migraciji vijest o mogućnostima relativno dobre zarade u djelatnosti sekundarnog i tercijarnog sektora određenog broja velikih australijskih gradova vrlo je brzo po završetku rata doprla do Dalmacije. S druge strane, rođaci i prijatelji potencijalnih lančanih migranata u to su vrijeme već dobrim dijelom napustili poljoprivrednu i ribarsku aktivnost u provinciji i potražili unosnije poslove u većim urbanim centrima te zemlje. Računa se da je potkraj razdoblja, tj. pred početak Drugoga svjetskog rata već oko 50% naših iseljenika živjelo u velikim gradskim centrima, posebno Perthu, Melbourneu, Sydneyu, Adelaidi, Brisbaneu i dr.,

radeći mahom kao nekvalificirana ili priučena radna snaga ali sve više i kao vlasnici sitnih ugostiteljskih i trgovačkih radnji (24).

Pored navedenih privlačnih faktora, prema našem mišljenju, jedan je ipak od izuzetnog značaja s razloga što je neposredno poticao potencijalne emigrante da izaberu upravo Australiju kao zemlju imigracije. Taj osnovni i trajno djelujući privlačni faktor bio je i ostao relativno visoki životni standard. Drugim riječima, jedan od osnovnih ekonomskih razloga i pokretača iseljavanja u nas (kao i svugdje u svijetu), vezan uz stupanj opće razvijenosti, uz ostalo, počiva prvenstveno na razlici između niskog standarda zemlje emigracije i visokog standarda zemlje imigracije. Polazeći od navedene činjenice valja stoga, u našem slučaju, ustanoviti razliku u životnom standardu Jugoslavije i Australije, odnosno Jugoslavije i ostalih ekonomski atraktivnih zemalja prekomorske imigracije. Taj prilično kompliciran posao obavio je naš poznati stručnjak za pitanja međuratne migracije Artur Benko-Grado. On je, naime, prateći višegodišnje kretanje realnih nadnica izračunao migracijske indekse tih nadnica koji odražavaju stvarne razlike u standardu između Jugoslavije i pojedinih relevantnih prekomorskih zemalja. Ako, dakle, kao bazni indeks uzmemo Jugoslaviju = 100, onda u odnosu na taj indeks ukupan anglosaksonski prekomorski imigracijski prostor ima indeks 143 (11:89). Razlike su još očitije usporedimo li Jugoslaviju s pojedinim zemljama imigracije.

Tablica 1

Usporedni migracijski indeksi realnih nadnica u Jugoslaviji i u nekim prekomorskim zemljama imigracije (godine 1932)

Jugoslavija = 100	
Zemlja	Indeks
Australija	185
Kanada	148
Novi Zeland	135
Sjedinjene Američke Države	124
Južna Afrika	122
Latinska Amerika	75

Izvor: A. B. Grado, Naš migracioni problem u svjetlu statistike, Iseljenička biblioteka, Zagreb, 1932.

Australija je prema stupnju ekonomske privlačnosti (skupu pull-faktora), gledajući kroz prizmu razlika u realnim nadnicama, odnosno standarda i mogućnosti zarade (uštede), u međuratnom razdoblju za naše potencijalno iseljništvo na prvom mjestu, čak ispred SAD i Kanade. Problem je, dakako, mnogo složeniji pa navedeni primjer valja tretirati samo kao jedan od pokazatelja ekonomske privlačnosti Australije u odnosu na iseljavanje iz Hrvatske (Jugoslavije).

Zahvaljujući uzajamnom djelovanju navedenih potisnih i privlačnih faktora, kao i mnogim drugim razlozima, Dalmacija je i u razdoblju između dva svjetska rata ostala centralni hrvatski i jugoslavenski prostor iseljavanja u Australiju. Ona je, naime, u to vrijeme činila 75⁰/₀ hrvatske odnosno 60⁰/₀ jugoslavenske emigracije (5:26).

Žarišni prostori emigracije iz Hrvatske u Australiju i u ovom su razdoblju ostali uglavnom isti. Najviše iseljenika i nadalje je iz Vrgorca i okolice (oko 40% dalmatinske emigracije), slijedi Makarsko primorje (posebno naselja Podgora, Živogošće, Igrane, Drašnice, Drvenik i Zaostrog) sa blizu 30%. Na trećem je mjestu prema apsolutnoj veličini emigracije otok Korčula sa žarišnim točkama u naseljima Račišće i Blato (ukupno oko 17% dalmatinske emigracije), slijede zatim otoci Hvar i Vis, poluotok Pelješac te omanji otok Prvić kao apsolutni rekorder u odnosu na broj vlastitog pučanstva, itd (6:13).

Polazeći od regionalnog porijekla imigranata i veličine njihova udjela u hrvatskoj i jugoslavenskoj emigraciji te njihove zamjetne koncentracije u još uvijek relativno ograničenom broju naselja, npr. Osborn Park, odnosno Perth, Broken Hill, Wollongong, Mossman, Mildura, itd., može se ustvrditi da se radi o iseljavanju iz pretežno priobalnog prostora Hrvatske koje je i u ovom razdoblju imalo tipične oznake lančane migracije.

Uz Dalmaciju u spomenutom smo razdoblju svjedoci i formiranja novih emigracijskih centara u kontinentalnom dijelu Hrvatske. To se prije svega odnosi na najsjeverniji dio Hrvatske — Međimurje. Na tom je prostoru pod djelovanjem lančane migracije u relativno kratkom vremenu zamjećen snažan porast broja iseljenika koji su, zbog navedenih faktora, novi život potražili u dalekoj Australiji. Prema evidenciji Iseljeničkog komesarijata centar iseljavanja iz Međimurja u Australiju u to je vrijeme bio kotar Prelog (15). Iz tog su kraja emigrirale čitave porodice da bi se pridružile svojim rođacima i prijateljima na širem području Mildure (Victoria) (5:28). Računa se da je u međuratnom razdoblju, zahvaljujući i snažnom iseljavanju iz Međimurja, na kontinentalni dio otpadalo oko 12% ukupne hrvatske emigracije u Australiju (5:28).

Dakle, jedna od bitnih karakteristika u procesu međuratnog iseljavanja bio je osjetan porast broja emigranata iz pojedinih kontinentalnih krajeva Hrvatske u Australiju, što nije bio slučaj u razdoblju do Prvoga svjetskog rata. Međutim, na osnovi analize relevantnih pokazatelja i njihovih međusobnih odnosa valja zaključiti da je priobalni prostor, unatoč povećanom iseljavanju iz kontinentalnih krajeva, i u međuratnom razdoblju, bez premca, zadržao vodeće mjesto, ne samo u odnosu na emigraciju iz Hrvatske, već i u odnosu na cjelokupno jugoslavensko iseljavanje u Australiju, tako da ga možemo smatrati tradicionalnim jugoslavenskim prostorom iseljavanja u tu daleku prekomorsku zemlju.

3. Kratki osvrt na potisne i privlačne faktore iseljavanja poslije Drugoga svjetskog rata

U izmijenjenim okolnostima i pod znatnim utjecajem potisnih i privlačnih faktora iseljavanje se iz Hrvatske (Jugoslavije) u Australiju i neke druge prekomorske zemlje nastavilo i u poslijeratnom razdoblju. Međutim, to je iseljavanje, u odnosu na prethodna razdoblja, kao i u poređenju s radnim migracijama usmjerenim prema razvijenim zapadnoevropskim zemljama, veličinom i intenzitetom ipak osjetno manje.

S obzirom na osnovne karakteristike procesa transkontinentalne emigracije spomenuto bi razdoblje, generalno uzevši, vremenski mogli podijeliti na tri perioda.

Period od završetka Drugoga svjetskog rata do šezdesetih godina u kojem iseljavanje, bez obzira na teško ekonomsko stanje zemlje, pod pritiskom služ-

bene politike gotovo zamire, a priznaje se i statistički evidentira jedino (istina ne mala) prekomorska repatrijacija. Izuzetak čini jedino reemigracija izbjeglica i raseljenih lica (mahom pripadnika vojnih i policijskih snaga kvislinških režima iz određenih zapadnoevropskih u neke prekomorske zemlje. U tom kontekstu posebno se ističe upravo Australija. Međutim, to je iseljavanje ionako teklo neovisno i mimo volje jugoslavenskih vlasti.

Slijedi razdoblje od šezdesetih do osamdesetih godina, kada je iseljavanje, oslobođeno političkih i zakonskih stega na državnoj razini, poprimilo gotovo zabrinjavajuće razmjere. Iz Hrvatske i nekih drugih dijelova Jugoslavije počelo se masovno odlaziti na tzv. »privremeni rad« u pojedine ekonomski razvijene države Zapadne Evrope ali i iseljavati se u Australiju, Kanadu, SAD i Novi Zeland. Uz navedeno, zbog djelovanja određenih privlačnih faktora nekih prekomorskih zemalja vidljiv je i proces pretvaranja dijela emigracije iz kategorije privremenih radnika reemigracijom u trajnu kategoriju iseljenika.

Recentni period u odnosu na prethodni, uz ostalo, karakterizira općeniti pad procesa, odnosno veličine emigracije koji je primjetniji u sferi radnih migracija (privremeno zapošljavanje u zapadnoevropskim zemljama) nego u transkontinentalnom iseljavanju

Od izrazito potisnih faktora koji su, najčešće svojim kumulativnim djelovanjem, dobrim dijelom uvjetovali iseljavanje iz Hrvatske u Australiju i neke druge prekomorske zemlje u poratnom se razdoblju ističe izuzetno teško ekonomsko stanje zemlje izazvano prije svega ratom ali kasnije i pogrešnom ekonomskom politikom u sferi agrara i nekim drugim baznim segmentima privrede. Posljedice spomenute politike, uz ostalo, reflektirale su se i na životni standard čiji trend u poslijeratnom razdoblju bilježi gotovo konstantni pad. Bio je to jedan od osnovnih potisnih faktora iseljavanja iz Hrvatske (Jugoslavije) u Australiju i druge prekomorske zemlje.

S druge strane, brojni potisni faktori (npr. »eksproprijacija eksploatatora«, sveopća nacionalizacija, državno odnosno kasnije nedefinirano društveno vlasništvo, i dr.) svakako su, posebno za vrijeme revolucionarnog etatizma, imali određeni utjecaj i na prekomorsko iseljavanje. Očito je da je nova država (zakonski), ekonomskim i političkim pritiscima na određene kategorije vlasnika, djelujući doduše u interesu većine, ipak stvorila i čitavi niz potisnih migracijskih faktora koji su, između ostalog, djelovali i na aktiviranje već tradicionalnog lančanog iseljavanja iz Hrvatske u Australiju. Međutim, kako su tzv. sistemske i neke druge mjere tijekom vremena sve više pogadale upravo privredno najslabije razvijene krajeve zemlje, u Australiju je sve više počelo iseljavati i stanovništvo iz drugih jugoslavenskih sredina. U kontekstu navedenog posebno ističemo gotovo egzodusno iseljavanje iz nekih dijelova Makedonije posebno u Australiju.² Naime, u spomenutom se razdoblju u tu zemlju doselilo okruglo 120.000 Makedonaca što čini nešto više od 1/3 ukupne jugoslavenske doseljeničke populacije (9:593). Drugu trećinu čini transkontinentalna (emigracija iz Hrvatske, dok na pripadnike svih ostalih jugoslavenskih naroda i narodnosti otpada preostala trećina (9,10).³ Na taj je način, pod vidnim utjecajem spomenutih i drugih potisnih faktora, poslijeratna emigracija iz Jugoslavije bitno narušila dotad tradicionalno homogenu nacionalnu strukturu (hrvatska imigracija pretežno iz Dalmacije) i stvorila novu s određenim prednostima ali i mnogim nedostacima što ih takav proces promjene neminov-

² Uz Makedonce iz matične zemlje, pod pritiskom poznatih okolnosti, u Australiju je poslje Drugog svjetskog rata (posebno nakon završetka građanskog rata) doselio (i danas doseljava) popriličan broj Makedonaca iz Grčke.

³ Prema posljednjem popisu stanovništva (1986) u Australiju živi okruglo 350.000 Jugoslavena.

no donosi. Na spomenute promjene koje su se dogodile i kao posljedica djelovanja navedenih potisnih faktora ukazuje i Price. Naime, Price na osnovi službene imigracijske statistike i drugih pokazatelja navodi da je od ukupnog broja jugoslavenskih imigranata (bez generacije rođene u Australiji) po završetku Drugoga svjetskog rata na Hrvate otpadalo 68⁰/₀, Makedonce 25⁰/₀, Srbe 3⁰/₀, Slovence 3⁰/₀, itd. (18:11).

Uz navedene potisne faktore koji su djelomice uvjetovali poratni porast iseljavanja iz Hrvatske (Jugoslavije) u Australiju, opredjeljujuće je djelovalo i postupno ali primjetno opadanje interesa potencijalnih emigranata za iseljavanje u SAD. Ta je država, naime, ubrzo po završetku rata počela provoditi izrazito restriktivnu i selektivnu imigracijsku politiku dok je Australija, zbog relativno malobrojnog stanovništva i snažnog poratnog ekonomskog prosperiteta, trebala sve više radne snage. Na taj su način SAD nakon gotovo 200-godišnje dominacije za hrvatsku odnosno jugoslavensku prekomorsku emigraciju prestale biti vodeći svjetski imigracijski prostor ustupajući to mjesto Australiji o čemu, uz ostalo, svjedoči i navedeni poratni broj doseljenika.

S druge strane, Australija je neposredno po završetku rata, raznim međunarodnim ugovorima i aranžmanima, gotovo kao ni jedna druga prekomorska zemlja, širom otvorila vrata (imigracijska politika) političkim izbjeglicama i raseljenim osobama među kojima se našao i nemali broj ljudi rođenih ili porijeklom iz Hrvatske, odnosno Jugoslavije.

Uzevši, uz ostalo, u obzir i navedeni trajno djelujući privlačni faktor razlike između realnih nadnica, odnosno životnog standarda zemlje emigracije i imigracije, koji je danas zacijelo i znatno veći nego što je to bio između dva svjetska rata, Australija je za hrvatsko i jugoslavensko iseljeničtvo u recenatnom razdoblju postala vodeći svjetski imigracijski prostor.

LITERATURA:

1. Andonov, Vančo. »Iseluvanjata od Makedonija, Makedonskoto iseljeničtvo vo prekuokeanskite zemji i negovoto organizirano sobiranje«, Iseljeničtvo naroda i narodnosti Jugoslavije, ZAMIN, Zagreb, 1978.
2. Aranicki, Fedor. Naša migraciona statistika, Zagreb, 1928.
3. Australian Population Census, 1986, Canberra, 1988.
4. Banović, Branimir. Analiza kvantitativnih pokazatelja iseljavanja iz Hrvatske u Australiju, ZAMIN, Zagreb, 1978.
5. Banović, Branimir. »Emigracijska politika Austro-Ugarske i iseljavanje iz Hrvatske u razdoblju 1867—1914., Migracijske teme, br. 3—4, Zagreb, 1987.
6. Banović, Branimir. »Significant Causes of Emigration from Croatia, an Account of Australia from end of 19th Century to the Present Day«, Migrants from Yugoslavia in Australia, Canberra, 1988.
7. Cizmić, Ivan. »O iseljavanju iz Hrvatske u razdoblju 1880—1914.«, Historijski zbornik 1974—1975., Zagreb, 1976.
8. Dugački, Zvonimir. Demografijske i narodne prilike Hrvatske, Zagreb, 1942.
9. Enciklopedija Jugoslavije, Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, tom V, Zagreb, 1988.
10. Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, tom III, 1967.
11. Grado, Artur, Benko. Razvitak naše državne iseljeničke službe, Zagreb, 1939.
12. Holjevac, Vječeslav. Hrvati izvan domovine, Zagreb, 1968.
13. Izvještaj Narodnoj Skupštini za 1925, Ministarstvo socijalne politike Kraljevine SHS (Iseljenička služba), Beograd, 1926.
14. Izvještaj Narodnoj Skupštini za 1926/27, Ministarstvo socijalne politike Kraljevine SHS (Iseljenička služba), Beograd, 1928.

15. Kartoteka Iseljeničkog komesarijata Kraljevine Jugoslavije, Zagreb, Arhiv Instituta za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu.
16. Lakatoš, Josip. Narodna statistika, Zagreb, 1914.
17. Makale, Milan. Zadnji popis pučanstva Dalmacije, Beč, 1912.
18. Price, Charles. Southern Europeans in Australia, Melbourne, 1964.
19. Price, Charles. The Method and Statistics of Southern Europeans in Australia, Canberra, 1963.
20. Statistički godišnjak Kraljevine Hrvatske i Slavonije, tom I, Zagreb, 1913.
21. Statistički godišnjak Kraljevine Hrvatske i Slavonije, tom II, Zagreb, 1917.
22. Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1938/1939, Beograd, 1940.
23. Telišman, Tihomir. »Statistički pokazatelji iseljavanja naših ljudi s posebnim osvrtom na Hrvatsku«, Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije, ZAMIN, Zagreb, 1978.
24. Tkalčević, Mato. Croats in Australia, Victoria college press, Burwood, 1988.
25. Zemljopis Hrvatske, tom II, Zagreb, 1942.

PUSH AND PULL FACTORS IN THE EMIGRATION FROM CROATIA TO AUSTRALIA FROM THE END OF THE 19th CENTURY TO PRESENT TIMES

SUMMARY

Emigration from Croatia (Yugoslavia) to Australia, as well as to most overseas countries, occurred under the influence of general push factors in the emigration country and specific pull factors in the immigration country. Among other things, the size of emigration, i.e. the number of transcontinental (e)migrants was most oftenly the result of inter-mixed and cumulative effects of these factors. Due to this, Australia recently became the leading overseas immigration country for Yugoslav (especially Croatian and Macedonian) migrants. Using the standard time periodisation (the pre-war, inter-war and after-war periods) the paper attempts to illustrate the influence of the mentioned push and pull factors on overseas emigration from Croatia to Australia.